

Inhoud

Later, jongen (proloog) 13
Het besluit (wat voorafging) 19

- 1 Ja, maar zó had ik het niet in gedachten 23
- 2 Zwaarder en overzichtelijker 40
- 3 De resultaten schijnen fantastisch te zijn 73
- 4 Condooms als kerstversiering 97
- 5 Sebentar klaar 109
- 6 Standrecht versus excessen 152
- 7 Een nooit gevoerd gesprek over het onbevoegd gegeven bevel 162

Dankwoord 181
Historisch overzicht 183
Verantwoording 186
Bronnen 188
Literatuur 195
Archieven 204

Later, jongen

(proloog)

Dit boek is het resultaat van een nooit gevoerd gesprek. Dit boek was onnodig geweest als ik dat nooit gevoerde gesprek gewoon met mijn vader had gevoerd. Vijfentwintig jaar research was onnodig geweest als ik hem een paar vragen had gesteld. Bijvoorbeeld in de zomervakantie van 1987, de laatste gezamenlijke vakantie van het driepersoonsgezin dat bestond uit mijn vader, mijn moeder en mij.

Zo'n gesprek had misschien nog geen uur geduurd. Ontstellend kort vergeleken met de lange tijd die ik er nu in gestoken heb. Maar zelfs al zou ik toen, in 1987, begrepen hebben aan welk uniek geweldsexperiment in de Nederlandse geschiedenis mijn vader had deelgenomen, zelfs dan zou ik niet hebben geweten met welke vraag ik het gesprek had moeten beginnen. Ik weet het nu nog steeds niet. Hoe begin ik, quasi-achteloos, tijdens een vakantie, tegen mijn vader, over Indonesië? Meer specifiek: over een bepaalde periode in het tijdvak 1945-1950, nog meer specifiek over een bepaald eliteonderdeel van het leger, dat, om alvast met wat getallen te strooien, acties uitvoerde waarbij zijn eenheid op één ochtend vijfendertig, of het dubbele aantal, of tien keer zoveel aan verdachten om... eh... executeerde.

Een gesprek dus over de zogenoemde Zuid-Celebes-affaire. Affaire? Hij zou meteen bezwaar hebben gemaakt tegen dat woord en liever willen spreken van een 'praktische voortzetting van de training'.

Ik betrap mezelf erop dat ik nu, lang na zijn dood, soms nog de openingsvraag van dat gesprek voorbereid. ‘Zeg pa, ik zou het met jou wel eens over dat hele Celebes-verhaal willen hebben.’ Met ‘wel eens’ bedoel ik natuurlijk: nu! En de aanduiding van Celebes als ‘verhaal’ is natuurlijk een omtrekkende beweging om daarmee een woord als ‘executie’ te vermijden. Het lijkt mij verstandig om in de eerste fase van het gesprek het geweld voor te stellen als een van buiten komend onheil. Als iets wat hem overkomen is – wat dan weer moeilijk te rijmen is met het feit dat hij zich vrijwillig had aangemeld.

Elke dagdroom ten spijt weet ik dat iedere poging tot een gesprek zou zijn vastgelopen. Vanwege onjuiste aannames die onvermijdelijk in mijn vragen zouden doorklinken. Vanwege onwil van zijn kant. Maar vooral vanwege zijn pogingen om mij te beschermen, omdat hij van mij hield.

Zelfs met de meest verfijnde gesprekstechniek was een dergelijke uitwisseling tussen hem en mij in 1987 onmogelijk. Mijn vader was aan het omschakelen naar een leven als gepensioneerde. Zijn dertig jaren bij het ministerie van Defensie zaten erop. Mijn moeder was in de overgang en ik vocht tegen de laatste restjes puberteit. Ik was tegen de wereld, vooral tegen het militair-industrieel complex, dat zich in ons gezin dagelijks manifesteerde in de persoon van mijn vader, die er naast zijn bedenkelijke baan bij het ministerie van Defensie ook nog rechtse denkbeelden op na hield. Het waren gepolariseerde jaren: links tegen rechts. Ik verfde mijn haar in twee kleuren en liep met een enorm vredes-teken op mijn jas. Het was niet het goede moment voor een gesprek over het militaire verleden van mijn vader in Indonesië.

Tijdens het schooljaar 1987-1988 deed ik eindexamen. Het examenonderwerp van het vak geschiedenis was ‘Nederland en Nederlands-Indië’. De examenbundel meldde: ‘Op Zuid-Celebes liep de zaak volledig uit de hand. Eind 1946 en begin 1947 maakte kapitein Westerling met grof geweld een einde aan de

onrust op Celebes. Later zou deze manier van ingrijpen als een oorlogsmisdaad worden beschouwd.’

Het valt nog enigszins te verdedigen dat ik tot dan toe geen belangstelling had getoond voor het leven van mijn vader, maar dat ik na het lezen van deze verplichte leerstof niet de behoefte kreeg eens te informeren bij de man die elke ochtend mijn brood klaarmaakte welke ‘zaak’ er dan veertig jaar eerder uit de hand gelopen was en wat het woord ‘volledig’ in die zin te zoeken had... dat vind ik nu onbegrijpelijk. Desinteresse voor de wereld van mijn vader moet ervoor gezorgd hebben dat ik deze passage helemaal niet met hem verbond. De examenbundel meldde er behalve de twee geciteerde zinnen verder niets over.

Als ik nog verder in de tijd terugga, naar het midden van de jaren zeventig, komt een veel krachtiger herinnering boven waardoor zijn verleden in Indië instinctief voelbaar werd. Ik was zeven, misschien acht jaar oud. Mijn vader en ik speelden thuis vaak krijgertje en hij won altijd omdat hij commando geweest was. Ineens vroeg ik: ‘Papa, heb jij wel eens iemand doodgeschoten?’ Ik voel nog zijn hand, zachtjes op mijn hoofd gelegd: ‘Daar hebben we het later nog wel eens over, jongen.’

Indonesië was nooit een groot ding bij ons thuis. Het onderwerp werd niet gemedend, maar uitgediept werd het ook niet. De omgang met het onderwerp ‘Indië’ werd altijd in de veilige zone gehouden, misschien zelfs zonder dat mijn vader en zijn omgeving zich daarvan bewust waren. Het verhaal luidde: mijn vader was als vrijwilliger met de eerste boot naar Indië vertrokken, was commando geworden, had gediend bij kapitein Westerling, en toen Indië al een verloren zaak was, was hij thuisgekomen en daarna voor Defensie gaan werken.

Strikt genomen bevatte deze weergave geen feitelijke onjuistheden; er ontbrak alleen bepaalde informatie. Bijvoorbeeld dat de terugreis was verlopen via het Militair Neurose Hospitaal.

Op een verjaardag.

Mijn vader: ‘Wat zeggen jullie?’

Iemand: ‘Nou, dat jij bij Westerling hebt gezeten!’

Mijn vader: ‘Ja, dat klopt ja.’

Mijn moeder: ‘Wie wil er nog koffie?’

Het passieve gebruik van het woord ‘gezeten’ droeg, zoals ik het nu zie, actief bij aan het op afstand houden van scherpere details van die periode.

Een veel voorkomende reactie op het codewoord ‘Westerling’ was dat een van de verjaardagsgasten zijn betrokkenheid bij het onderwerp wilde aantonen en uitriep: ‘O ja, de politionele acties!’ Mijn vader deed er op ontspannen wijze het zwijgen toe en schonk een borrel in voor zijn broers. Hij zal er het zijne van gedacht hebben. Zuid-Celebes had met de politionele acties niets te maken. Toen hij op Zuid-Celebes aan wal stapte, was het december 1946, dus nog ver vóór de eerste politionele actie van midden 1947. Mijn vader was juist ingezet omdat het gewone leger de situatie niet meer aankon. Door een tekort aan troepen waren grootschalige militaire acties toen ondenkbaar. De inzet op Celebes was ook nooit overtuigend met de naam *actie* bestempeld. Zuid-Celebes was een *affaire*.

Kon de naam ‘Westerling’ nog vallen in een brede kring, anders lag dat met het noemen van het codewoord ‘Zuid-Celebes’. Deze eilandpunt was voorbehouden aan goede vrienden of aan tantes die wisten wat er in Indië verloren was gegaan.

Tante Beb: ‘Zeg Piet, ben jij op Celebes nou ook nog meer naar het noorden geweest, naar de Toradjalanden?’

Mijn vader: ‘Nee, wij zijn meer op de zuidpunt gebleven.’

Tante Beb had in Indië gewoond en kreeg daarom onvoorwaardelijk de juiste informatie.

Bij de overschakeling van ‘Westerling’ naar ‘Zuid-Celebes’ moet mijn vader op een bepaalde manier op zijn hoede zijn geweest. Het gebruikelijke vervolg van dergelijke gesprekken was een opsomming van de eilanden die mijn vader bezocht had.

Mijn vader was op Banka, Bali, Java, Celebes geweest en ook nog op Sumatra. Sumbawa? Jazeker, en ook op Nieuw-Guinea was hij geweest! In deze opsommingen was Celebes ontdaan van het voorvoegsel 'Zuid' en bovendien veilig ingebed in een beeld van *island hopping*. Mijn moeder deed daar met het haar kenmerkende enthousiasme een schepje bovenop, alsof het om een gratis wereldreis ging die mijn vader in de schoot geworpen had gekregen: 'Ja, Piet heeft enorm veel gezien daar. En hij zat er vanaf het begin af aan bij.'

Toen mijn vader 69 jaar oud was, werd hij ziek en zou hij niet meer beter worden. Tijdens zijn lange ziekbed groeiden hij en ik sterk naar elkaar toe. In 1992 ging hij dood. Ik heb gehuild. Op zijn crematie, nog gedurende het condoleren, vroeg mijn moeder aan mij of ik het Saluut had gezien. Aan de kist van mijn vader had een groep oud-commando's zich opgesteld en een eresaluut gebracht. Oude mannen, sommige slecht ter been, van heinde en verre gekomen om een laatste groet te brengen aan hun *sobat* (vriend).

Tijdens de condoleance werd zichtbaar dat een halve eeuw geen enkele erosie had gepleegd op het verbond dat deze mannen ooit, ergens, met elkaar hadden gesmeed. En nu, weer vijftwintig jaar later, kan ik het moment waarop ze aan elkaar verbonden werden met een speld op de tijdladder vastzetten. Het gebeurde in milliseconden, toen de commando's elkaar met hun zwart gemaakte gezichten aankeken en zich met een schok realiseerden wat de praktijk inhield: 11 december 1946, kampong Batoea bij Makassar, twaalfduizend kilometer van huis, in de zinderende tropenochtend. Inmiddels ken ik die plek, ik ken de gevoelens die erbij hoorden. Ik hoor hoe de schoten heel even in de eerste bomenrij blijven hangen.

Thuis gelooft niemand mij is het verslag van mijn onderzoek naar de rol van mijn vader gedurende twaalf weken van zijn leven. Mijn vader heeft van zijn drie jaar in Indië heel weinig materiaal nagelaten, maar van dat weinige materiaal heeft vrij veel met Zuid-Celebes te maken: drie illegaal gemaakte foto's van zijn peloton, zijn legitimatiebewijs van het DEPOT SPECIALE TROEPEN en enkele brieven. En een ontslagbriefje 'wegens gebreken'.

Pas op zijn crematie drukte ik voor het eerst de hand van andere oud-commando's, die in de twaalf weken op Celebes naast hem stonden. Met hen werden de gesprekken in de jaren daarna geleidelijk intensiever en intiemer. Over Zuid-Celebes waren een paar goede publicaties verschenen, maar ooggetuigen waren nooit publiekelijk gehoord. Hun verhalen en gezichtsuitdrukkingen zaten verstopt in de huiskamers waar ik ze sprak. Hun informatie combineerde ik met feiten uit inlichtingenrapporten, actieverslagen en destijds vastgelegde getuigenverklaringen.

In 2007 vertaalde regisseur Erik Willems mijn research in een tweeluik van het tv-programma *Andere Tijden*, door een drietal commando's voor de camera te laten getuigen en ook op Sula-wesi ooggetuigen aan het woord te laten.

Daarna was ik moe van het geweld en heb ik 'Celebes' vijf jaar opgeborgen. Maar vanaf ongeveer 2012 voelde ik de noodzaak om mijn eerdere onderzoek te verscherpen. Ik wilde de militaire en bestuurlijke feiten achter me laten en zoeken naar de micro-psychologie van mijn vader in de geweldsgroep. Daarbij wilde ik ook mijn reactie op zijn doen en laten nauwkeurig onderzoeken.

Ik wilde onderzoeken wat mijn vader als soldaat van het Depot Speciale Troepen op de zuidpunt van Celebes heeft meege-maakt toen besloten werd daar de rechtstaat op te heffen om daarmee orde en recht te herstellen.

Vertrokken als held, naar huis als halve oorlogsmisdadiger: hoe werkt zoiets? 'Daar hebben we het later nog wel eens over, jongen.'

Later: dat is nu.

Het besluit

(wat voorafging)

Het is november 1946. In het paleis aan het Koningsplein in Batavia vindt een vergadering plaats. In deze kolonie heet een vergadering ‘een Geheime Conferentie ten Paleize’. Maar de hoofdletters verbergen een gezagsvacuüm.

Nederlands-Indië was drie jaar door Japan bezet geweest. Meteen na de Japanse capitulatie in augustus 1945 dacht Nederland zijn voormalige kolonie weer vreedzaam te kunnen herbezetten. Het uitroepen van de Republiek Indonesië door Soekarno werd door het Nederlandse bestuur aanvankelijk ingeschat als een onbezonnen actie van een kleine groep nationalistes, die door de vertrekkende Japanners waren opgezweept in haat tegen alle blanken. In de ogen van Nederland was Soekarno een verrader omdat hij met de Japanners had samengewerkt. Van de bevolking van Nederlands-Indië werd aangenomen dat die zonder morren loyaal was aan Nederland.

Op Java echter hadden jeugdorganisaties, verzetsgroepen en een Republikeins leger-in-woording met weinig wapens en een sterke ideologie steeds meer terrein gewonnen. Door een gebrek aan soldaten kostte het Nederland een enorme krachtsinspanning om zelfs maar een paar strategische punten in het enorme eilandenrijk te verdedigen. De militaire opbouw haperde en grootschalig militair optreden door Nederland tegen de Republiek met enige kans op succes was in 1945 en 1946 ondenkbaar. Ook buiten Java nam de onrust toe en de strijd werd bovendien steeds onoverzichtelijker, omdat ook Indone-